JAVNA PREDUZEĆA U SRBIJI 2017.

Javna preduzeća Srbije su u poslednje dve decenije u intenzivnom reformisanju. Ona su privukla pažnju na sebe brojnim problemima koji počinju od načina na koji su konstituisana, preko načina upravljanja do ponašanja i realizacije ekonomskih rezultata. Svetska banka je ovim preduzećima posvetila veliku pažnju, analizirajući ih, otkrivajući neuralgične tačke, inicirajući promene zakona i celog institucionalnog okruženja.

Brojne reforme koje se izvode poslednjih godina dale su odgovarajuće rezultate, temeljito je promenjeno institucionalno okruženje, a ponašanje javnih preduzeća se pomno prati. Uvedene su jake mere kontrole, izveštavanje je izoštreno, imovina u javnoj svojini koja je osnov njihove egzistencije je na novi način regulisana, uveden je nov način upravljanja sa korporativnim upravljanjem u javnom sektoru kao suštinskom odlikom. Neprekidne mere monitoringa, uz sve druge temeljne mere, dale su odgovarajuće rezultate.

Sve to, međutim, nije dovoljno. Nikako dovoljno da bi ocene stanja u javnim preduzećima u Srbiji označilo kao zadovoljavajuće. I dalje su u pitanju: kvalitet usluga koje daju, uticaji političkog faktora, nezadovoljavajući odnos prema upravljanju imovinom u javnoj svojini, nekvalifikovano i neaktivirano upravljanje javnim preduzećima od strane osnivača, nedovoljnost kapitala, vrlo niska likvidnost, nezadovoljavajući prinos na angažovani kapital.

S druge strane, ohrabrujuće deluje činjenica da javna preduzeća od nedavno ne posluju sa negativnim rezultatima i neprekidni napor njihovih uprava da krenu putem uvođenja modernijih instrumenata ponašanja i nastojanja da budu u svemu bolja.

U tekstu koji sledi prezentirane su najznačajnije ekonomske činjenice koje karakterišu poslovanje javnih preduzeća Srbije u 2017. godini. Rad nema ambiciju da posebno

REZIME

Ključne reči: Javna preduzeća, reforme javnih preduzeća, efikasnost javnih preduzeća

Stanje javnih preduzeća Srbije u 2017. godine je rezultat dugogodišnjih reformskih zahvata koji su izvođeni pod mentorstvom međunarodne zajednice. Od stanja u kom su nasleđena nakon rušenja socijalističkog sistema ona su postepeno transformisana u mnogo bolje i odgovornije ekonomske aktere. Ali, dometima reforme javnih preduzeća niko nije zadovoljen. Javnost, i posebno korisnici njihovih usluga, traže više.

Predmet ovog rada je razmatranje bitnih ekonomskih obeležja javnih preduzeća Srbije prema finansijskim izveštajima za 2017. godinu. Baziran na činjenicama, ovaj rad je uglavnom govor cifarskih činjenica.

istražuje bilo kakve pojave u ovim preduzećima, jednostavno se sledi faktografija koja se, uz odgovarajuća gledišta, primenjuje da bi se dobila što realnija slika o javnim preduzećima u 2017. godini. Reč je uglavnom o priči samih činjenica o ovim preduzećima u 2017. godini.

I POPULACIJA JAVNIH PREDUZEĆA

Status državno kontrolisanih preduzeća globalno

Nije tačno da Srbija ima, u odnosu na globalne prilike, disproporcionalno veliku masu preduzeća koje država kontroliše. Prema tvrdnji Svetske Banke (5) državna preduzeća u nacionalnim ekonomijama u proseku na svetu apsorbuju 20% investicija, zapošljavaju 5% zaposlenih i proizvode oko 40% bruto domaćeg proizvoda. Ona proizvode bitne proizvode i usluge u kritično važnim sektorima u društvu. Suprotno očekivanjima da će se ova preduzeća potisnuti na margine, jer su u mnogim pogledima obeležena negativnim predznacima, dogodilo se da su ona održala svoje visoko učešće u nacionalnim ekonomijama. Nakon mnogih negacija i pritisaka, danas je skoro prevladalo gledište da ona imaju svoju funkciju, te da nije najznačajnije iskoreniti ih već ih treba pravilno postaviti.

Uloga i značaj javnih preduzeća, što znači preduzeća koja su kontrolisana od države raste, uprkos intenzivnim privatizacijama. Država čvrsto drži kontrolu nad preduzećima koja operišu na čisto komercijalnim principima i deluju u kritično važnim sektorima kao što su: finansije, infrastruktura, prerađivačka aktivnost, prirodni resursi. Prema

Državna preduzeća globalno

- Apsorbuju 20% investicija
- Zapošljavaju 5% zaposlenih
- Stvaraju 40% GDP

navodima Svetske banke (9,3) ovakva preduzeća, jednako u visokorazvijenim i u nedovoljno razvijenim zemljama, su u ekspanziji, pa se među njima mogu naći takva koja u stratejskim nacionalnim industrijama imaju značajnu funkciju ubrzanja razvoja i ekspanzije aktivnosti. Ona su često bitni faktor na globalnom tržištu, veoma često su džinovi koji su listirani na berzi i značajni su pokretač aktivnosti i globalni igrači.

Iz mnogih razloga ova preduzeća opstojе: radi gradnje bazične fizičke infrastrukture, radi obezbeđenja usluga kao što su snabdevanje električnom energijom, vodosnabdevanje, finansijske usluge, obezbeđenje sopstvene proizvodnje bazičnih proizvoda i usluga, obezbeđenje prihoda za državu, izbegavanje negativnih efekata slobodnog tržišnog delovanja u određenim

oblastima snabdevanja, zauzdavanje monopolističkog ponašanja slobodnih aktera, obezbeđenja specifičnih lokalnih, regionalnih i nacionalnih potreba, potrebe zaštite specifičnih grupa i druge potrebe.

U ova preduzeća spadaju kako ona koja rade na čisto komercijalnim principima, tako i ona koja imaju značajna ograničenja komercijalnom pristupu, upravo zbog vezanosti za standard stanovništva koje servisiraju i odgovarajućih politika nacionalne zajednice. Zbog toga se obeležavaju kao preduzeća koja imaju više ciljeva. Optužba je da jedni drugima smetaju i da nisu u stanju da naprave dobar balans, odnosno da u njihovim rešenjima balansa nema optimuma.

Na nacionalnom planu, javna preduzeća se koriste kao forma koja omogućuje državnu kontrolu nad određenim prirodnim dobrima, nad određenim kritično važnim ekonomskim aktivnostima, ali i kao instrument obezbeđenja prihoda državi. Ovo se čini kroz stvaranje monopola nad odgovarajućim izvorima i na odgovarajućim tržištima, udruženo sa postavljanjem posebnih uslova za ubiranje profita i visokih prinosa na kapital.

Međutim, u slučaju kada ova preduzeća postanu nefunkcionalna, ekonomski nedovoljno usmerena i počnu da prave gubitke, tada su u stanju da čine ozbiljnije štete budžetu. Eklatantan je slučaj udruženog delovanja javnih i državnih preduzeća u cilju izbegavanja plaćanja i nanošenja velikih šteta budžetu (6). Nije slučajno da se često reforme ozdravljenja nacionalnih budžeta odvijaju putem restrukturisanja javnih preduzeća. Eklatantan slučaj za to je u prethodnim godinama, Srbija, gde proces ozdravljenja budžeta reformisanjem javnih preduzeća još nije okončan.

Status javnih preduzeća u Srbiji

Javna preduzeća Srbije čine specifičnu skupinu privrednih društava koje organizuje država. Osnivači i kontrolori funkcija javnih preduzeća je država na različitim nivoima organizovanja: na nivou Republike, na nivou autonomne pokrajine i na nivo jedinica lokalne samouprave (gradovi i opštine). Podela prava osnivanja i kontrolisanja, izvršena je u skladu sa principom nadležnosti određene prema tome od kakvog su interesa funkcije tih preduzeća. Nadležnost za kontrolu odgovarajućih resursa i osnivanje preduzeća sa odgovarajućim ciljevima i funkcijama izvedena je na logičan i funkcionalan način. Teritorijalno rasprostiranje aktivnosti ovih preduzeća faktički određuje ko će biti njihov osnivač i upravljač.

Nakon odbacivanja prethodnog socijalnog i ekonomskog poretka, Srbija je sve vreme u diskusijama javnih preduzeća. Najpre su stavljena na osudu u skoro svemu što su radila i produkovala. Druga istraživanja od mnogih su ukazala na mnoge

probleme. Kao značajne rezultate navodimo dokumente Svetske banke u vidu Strategije restrukturisanja javnih komunalnih preduzeća u Srbiji, objavljenoj 2009. godine (4), i niz drugih dokumenata u kojima se adresiraju javna preduzeća kojima upravlja Republika Srbija. Iz tih dokumenata produkovane su mnoge

promene koje su našle svoje mesto u zakonodavstvu, institucijama i realnom konstituisanju i ponašanju javnih preduzeća.

Javna preduzeća Srbije angažuju veliku masu resursa, konstituisana kao privredni subjekti oni nose značajnu odgovornost. Njihov neodgovoran odnos može da dovede do ugrožavanja stabilnosti ne samo obezbeđenja životnih uslova stanovnika nego i ekonomskog sistema. U jednom trenutku destruktivna ekonomska dejstva javnih i državnih preduzeća su morala da se posebno tretiraju, jer je zaključeno da bez njihovog sređivanja nema fiskalne stabilizacija (2).

Negativne efekte delovanja javna preduzeća proizvode i mnogim nečinjenjima. Imovina u javnoj svojini je generalno neuređena, nema evidencija kakvih valja, ne funkcionišu institucije upravljanja javnom svojinom, pa se imovina ne koristi u skladu sa ekonomskim principima (3). Nema

evidencija kakvih valja, nema transparentnosti. U odsustvu transparentnosti dešavaju se malverzacije. Generalna posledica ovakvog stanja je odsustvo adekvatnog aktiviranja javne imovine i mnogo manji efekti ekonomskog delovanja javnih preduzeća koja deluju korišćenjem imovine u javnoj svojini.

Dugogodišnje reformisanje javnih preduzeća je donelo mnogo novina, i bolje performanse, ali ostaju mnoga očekivanja koja nisu samo želja stanovnika nego i mere u dokumentima koje će tek naći put u praksu i povećati boljitak javnosti.

U Srbiji ima 727 javnih i javno-komunalnih preduzeća. Republika Srbija je osnivač 36 javnih preduzeća dok je 691 preduzeće iz ove kategorije osnovano od strane autonomne pokrajine Vojvodine i jedinaca lokalne samouprave. Naravno tu su različite funkcije, različit značaj, različiti osnivači i različita mnoga obeležja. Ovde se koncentrišemo samo na bitna obeležja na osno-

JAVNA PREDUZEĆA RUŠE BUDŽET SRBIJE

Ekonomski odnosi između preduzeća javnog sektora Srbije su krajnje zamršeni. Reč je o mreži internog prezaduživanja koje je rezultat genijalnog pristupa. Kada bi se deo te genijalnosti prelio u preduzetničke inovacije, ekonomski razvoj Srbije bio bi sasvim drugačiji (5) Reč je o tome da jedno preduzeće lifieruje inpute drugima, a da to nikako ne plaćaju. Sve je umršeno u komplikovani Gordijev čvor uzajamne zaduženosti. Ti uzajamni dugovi se prenose na poziciju Srbije, i postaju žarište njenih fiskalnih problema.

Srbija gas duguje 1,5 mlrd USD, RTB Bor 1,2 mlrd a Železnice Srbije 600 miliona, nešto je bolja situacija u EPS, ali su i oni vrlo rizični. Značajni naponi, uz podršku Svetske banke i drugih faktora, pokrenuti su pre dve godine, kada je problem jasno markiran i kada su sačinjeni nacrti za rešavanje ovog Gordijevog čvora koji su spleli upravo oni u ovim preduzećima. Rešavanje ovog problema ide putem čišćenja starih dugova i restrukturisanja kojim se odnosi vraćaju na zdrave finansije noge. Kad se problem reši i kad se ova javna preduzeća vrate na zdrave noge, fiskalna situacija Srbije će biti značajno unapređena a restrukturisana preduzeća će uz poštovanje ekonomskih principa poslovanja generisati vrednost, a ne upropaštavati je kao do sada. Srbija je u rešavanju ovog problema na putu, što znači da je potrebno još mnogo odlučnosti i žrtava da se cilj stvari. Gordijev čvor se seče a ne raspetljava, i to se jednom mora učiniti

vu njihove statistike bazirane na zvanično prezentiranim finansijskim izveštajima.

Mesto javnih preduzeća u celini privrednih društava Srbije

Javna preduzeća su privredna društva, pa se iz komparacija njenih obeležja sa obeležjima privrednih društava u celini mogu izvući interesantni nalazi. Privredna društva u celini u našem zahvatu sadrže: akcionarska društva, društva ograničene odgovornosti, komanditna društva i ortačka društva. U grafikonu oznaka Privreda odnosi se na sva privredna društva sa izuzetkom javnih preduzeća.

Parametri po kojima oslikavamo učešće javnih preduzeća u privredi, su: broj ljudi koje zapošljava, imovina koju angažuje, kapital koji pokreće, poslovni prihod i dobiti koje ostvaruje.

Zaposlenost koja se ostvaruje u javnim preduzećima doprinos je kako ekonomskim tako i socijalnim potrebama angažovanja radno sposobnog stanovništva u produktivnim delatnostima.

Odnos uposlenosti privrede i JP

Odnos preduzeća privrede i JP

Od ukupnog broja uposlenih u privredi, javna preduzeća upošljavaju 11%, što je sigurno značajan ekonomski i socijalni indikator značajnosti javnih preduzeća.

Pogled na odnos javnih preduzeća i privrednih društava koja nisu javna preduzeća govori da je broj javnih u ukupnoj populaciji manji od jedan posto. To indirektno govori o specifičnostima javnih preduzeća.

Imovina kojom raspolažu javna preduzeća čini nešto preko 15% ukupne imovine kojom raspolaže privreda Srbije. U pitanju je vrlo značajna masa resursa koji su uposleni u javnim preduzećima. Moderan je i stalno potencirani zahtev da ova imovina iskazuje efekte koji su bliski onim koja su uposlena u komercijalnom sektoru, što za sad nije slučaj.

Odnos u imovini privrede i JP

Odnos u kapitalu privrede i JP

Odnosi u neto rezultatu koje ostvaruju privredna društva tokom 2017. godine odražavaju prethodne iskaze. Javna preduzeća učestvuju u zahvatanju neto rezultata privrednih društava sa 6,82%, dok ostatak od 93,18% pripada drugim privrednim društvima.

Odnosi u kapitalu govore o vrlo značajnoj proporciji koja je angažovana u javnim preduzećima, koja su intenzivna infrastrukturom.

Prihod. Poslovni prihodi (pouzdanija osnova za upoređena nego ukupni prihodi) koje generišu javna preduzeća iznose nešto preko 6% poslovnih prihoda privrednih društava Srbije. Odmah pada u oči da je učešće poslovnih prihoda u ukupnim poslovnim prihodima na nivo od manje od trećine učešća imovine u ukupnoj imovini privrednih društava.

Prihodi koje ostvaruju javna preduzeća su na nivou od preko 6% ukupno ostvarenih prihoda privrednih društava u Srbiji. To znači nešto više od svakog 15-og dinara prihoda privrednih društava Srbije dolaze od aktivnosti ovih preduzeća.

Poslovni dobitci, odnosno neto rezultat njihovih poslovnih aktivnosti (bez uzimanja u obzir finansijskih i ostalih operacija) su blago iznad procenta sa kojim ova preduzeća učestvuju u poslovnim prihodima privrednih društava. Ovaj procenata je 6,82%.

Odnos u prihodu privrede i JP

Odnos u neto rezultatu privrede i JP

Poslovni dobitak. Poslovni dobitak (dobitak iz poslovnih operacija) koji ostvaruju javna preduzeća Srbije u srazmeri su sa prihodima, odnosno ona stvara proporciju neto rezultata sličnu onoj koju ima u stvaranju ukupnog prihoda u privredi.

II STRUKTURNA OBELEŽJA JAVNIH PREDUZEĆA

Brojno stanje i dinamika javnih preduzeća nije u razvoju ista kao za celu populaciju preduzeća i drugih delatnika u društvu. Na brojno stanje ovih preduzeća ne deluje faktor cikličnog kretanja u društvu, jer ona nisu profitne organizacije (iako je u Zakonu kao jedan od ciljeva imenovan dobitak). Obrnuto je, ova preduzeća imaju faktički monopol u svojem delovanju, gubitak za njih ne znači pretnju likvidacijom, opšta konjunktura ne zna-

či otvaranje novih javnih preduzeća. Naravno da periodi ekonomske konjunktura, s jedne strane, i oseke s druge, imaju svoj uticaja na ova preduzeća, ali svakako ne i u pogledu pojave novih preduzeća u opštoj ekonomskoj konjunkturi i u pogledu redukcije njihovog broja u periodu jenjavanja i opadanja opšte ekonomske aktivnosti.

Naredna izlaganja se koncentrišu oko strukturnih obeležja ulaganja i rezultata posebno. Napominjemo da su svi podaci bazirani na publikaciji APR Finansijski izveštaji privrednih društava 2017. (1), a sve tabele i grafikoni su konstruisani na tim podacima.

Struktura ulaganja javnih preduzeća

Uzimamo tri pokazatelja na strani ulaganja: zaposleni, ukupna imovina i neto imovina, odnosno neto kapital. Broj zaposlenih je dat kao prosečno stanje zaposlenih. Ukupna imovina je masa sredstava kojima se raspolaže, a koja su iskazana u bilansu stanja. Neto kapital je razlika imovine i obaveza. Ovi pokazatelji čine inpute, ali svaki govori iz svog specifičnog ugla o kvalitetima koji se postižu u delovanju javnih preduzeća. Za svaki od parametara dajemo osnovne podatke, zatim raspored po sektorima i raspored po regionima.

Brojno stanje javnih preduzeća i veličinska struktura. Javna preduzeća upošljavaju značajan deo radno sposobne populacije Srbije. Posmatrana i klasifikovana po kriteriju veličine, javna preduzeća su distribuirana na način kako je to dato na grafikonu. Preovlađujuća masa javnih preduzeća po ovom kriteriju čine mala, kojih ima 263 na broju. Ovih preduzeća u 2017. godini ima 46% ukupne populacije javnih preduzeća, podrazumevajući da sva ostala veličinski diferencirana javna preduzeća čine nešto preko polovine ukupne populacije. Ako se ova struktura uporedi sa strukturom ukupne populacije privrednih jedinica primećuje se da i ovde dominiraju mala i mikro preduzeća, uz odstupanje koje ukazuje da nije glavna masa preduzeća u mikro preduzećima već u srednjim preduzećima. Razlog ovome je u činjenici da je reč o specifičnoj populaciji preduzeća gde je faktor infrastrukture kritično važan.

Veličinska struktura JP Srbije 2017.

Raspored preduzeća po sektorima jasno ukazuje da ih je najviše u Trgovini - 38%, potom u Ostalim delatnostima - 31%, pa u Poljoprivredi - 14%, zatim u Elektrosnabdevanju - 10%, i na poslednjem mestu u broju ovih preduzeća dolazi Vodosnabdevanje - 2%.

Javna preduzeća po sektorima

Javna preduzeća po regionima

Regionalna slika javnih preduzeća, prema brojnom stanju, ukazuje da ih Vojvodina ima najviše – 32%, redom dalje idu: Šumadija i Zapadna Srbija – 27%, Južna i istočna Srbija – 27%, Beograd 12% i KiM 2%.

Zaposleni. Privredna društva Srbije su u 2017. godini zapošljavala 1.073.557 osoba, od tog broja na zaposlene u javnim preduzećima otpada 118.115 osoba. To znači da je u njima bilo 11% od ukupno zaposlenih u privrednim društvima.

Zaposleni u javnim preduzećima po sektorima

Zaposleni u javnim preduzećima po regionima

Podaci o zaposlenima govore da je mesto najvećeg broja zaposlenih u sektoru Elektro i gasnog snabdevanja. Tu je zaposleno 29% onih koji rade u javnim preduzećima. Slede: Trgovina sa 25%, Saobraćaj sa 21%, Ostalo sa 14%, vodosnabdevanje sa 6% i poljoprivreda sa 5%.

Ako se uzme regionalni aspekt zapošljavanja u javnom sektoru onda statistički podaci pokazuju sledeće. Prvo, Beograd je daleko ispred svih po broju zaposlenih u javnim preduzećima Srbije. U njegovim javnim preduzećima radi 66,828 ljudi. To je daleko više od polovine ukupno zaposlenih ljudi u javnim preduzećima Srbije. Sledi region Vojvodina sa 18.445 zaposlenih, pa region Šumadije i Zapadne Srbije sa 16.608 i Južna i istočna Srbija sa 11.746.

Javna preduzeća su označena kao mesta neproaktivnog zapošljavanja, da su pod kontrolom političara koji imaju uticaje na upravljanje u njima i koji vrše snažan pritisak da se vrši zapošljavanje po meri potrebe političara a ne po meri potreba radnih procesa. Rezultat takvih pritisaka su tzv. viškovi, odnosno zaposleni koji ne pokrivaju neku funkciju. Pritisci Svetske banke su učinili da se uvedu posebne mere usklađivanja broja zaposlenih sa potrebama u javnim preduzećima, pa i restrikcije u pogledu novog zapošljavanja. Sve je to dalo rezultate, uz

obavezno nalaženje zaobilaznica, odnosno zapošljavanja koje to realno jeste, ali je našlo drugu formu.

Gledajući stanje zaposlenosti u javnom sektoru kroz prezentirane brojeve teško je reći koji sektor krije glavnu masu viška zaposlenosti. Odgovor na to pitanje mogu dati samo specijalna istraživanja.

Imovina. Masa imovine koju pokreće cela populacija privrednih društava Srbije iznosi 2.603.322 miliona RSD.

Ova imovina u javnim preduzećima alocirana je po različitim sektorima. Uvid u podatke za 2017. godinu ukazuje da je glavna masa te imovine angažovana u elektrosnabdevanju. U ovom sektoru je 48% ukupne imovine javnih preduzeća, odnosno 1.245 miliona dinara. Svi ostali sektori angažuju 52% ukupne imovine u javnim preduzećima. Trgovina ima 22%, saobraćaj 9%, Vodosnabdevanje 7%, Poljoprivreda 6%, Ostalo 8%.

Imovina u javnim preduzećima po sektorima

Imovina u javnim preduzećima po regionima

Racionalnost ovakve raspodele angažovane imovine može se prosuđivati sa mnogih aspekata. Trebalo bi još dodatnih informacija i detaljnijih uvida da bi se o tome moglo kvalifikovano suditi. Ono što pada u oči je visoka masa imovine angažovana u oblasti trgovine (više od petine mase imovine) i u saobraćaju (skoro deseti deo). Ove delatnosti su tipične komercijalne delatnosti i pitanje je šta će tu državni kapital. Verovatni odgovor je da su ovde u pitanju neprivatizovani delovi državne imovine. Uz ovo, vodosnabdevanje okupira 7% ukupne imovine u javnim preduzećima, a ovo je delatnost intenzivna infrastrukturnom imovinom. Interesantno je da je u njoj imovina ispod trećine vrednosti one koja je u trgovini.

Podaci o regionalnoj alokaciji imovine upošljene u javnim preduzećima Srbije pruža ubedljiv dokaz da Beograd raspolaže sa lavovskim delom ove. Beograd, naime, ima 81% ukupne imovine javnih preduzeća. Slede: Vojvodina 13%, Šumadija i Zapadna Srbija 4% i Južna i istočna Srbija 2%. Koliko je ovakav regionalni raspored odraz potreba za imovinom koja služi ciljevima stanovništva, a koliko je rezultat inteligentnijih rešenja i inventivnosti onih u moćnijim sredinama, pitanja su na koja se može odgovoriti samo detaljnijim uvidima i analizama. U svakom slučaju, površinski gledano lako je zaključiti da su ekonomski razvijenije sredine mesta gde je imovina mnogo više razgranata i u masi veća.

Kapital u javnim preduzećima. Kapital koji javna preduzeća pokreću, uzeta kao neto masa čini značajan deo ukupnog kapitala u privredni Srbije. Ukupna masa tog kapitala iznosi 1.749. miliona RSD. Elektro i gasno snabdevanje imaju 43% iskazanog kapitala, sledi Trgovina sa 24%, Vodosnabdevanje sa 10%, Saobraćaj sa 9%, Poljoprivreda sa 8% i Ostalo sa 7%.

Kapital u javnim preduzećima po sektorima

Kapital u javnim preduzećima po regionima

Kapital u javnim preduzećima je nedovoljan za pokrivanje njihovih funkcionalnih potreba. S jedne strane idu optužbe da je to zato što menadžment ne upravlja valjano kapitalom. Optužba ide na račun menadžmenta. S druge strane, menadžment ističe da je situacija hronično takva od osnivanja preduzeća. Istine ima i na jednoj i drugoj strani, a posledica su velike teškoće likvidnosti.

Kapital u nekim preduzećima ima negativni predznak, odnosno označava se kao gubitak iznad kapitala, što znači da su pogubila sav kapital. Neka velika državna preduzeća su tako davno pogubila obrtni fond i nisu u stanju da pokrivaju sve obaveze, pa su ih prevaljivala na budžet, čime je ugrožena finansijska stabilnost Srbije.

Struktura rezultata javnih preduzeća

Rezultat se može definisati u različitim kategorijama: u fizičkim i ekonomskim, u reputacionim i materijalnim, u kategorijama nivoa zadovoljenja potreba korisnika usluga i u nivou zadovoljstva zaposlenih, itd. Kao i svugde, tako je i ovde, nije bitno mnoštvo već kvalitet uvida. Zato se usmeravamo samo na kritično važne aspekte.

Struktura rezultata se najizrazitije može posmatrati po dva ekonomska parametra. To su prihod, koji ukazuje na bruto rezultat poslovanja i dobitak, koji ukazuje na neto rezultat.

Poslovni rezultat. Poslovni rezultat koji ostvaruju javna preduzeća po regionima je tako raspoređen da Beograd stoji na prvom mestu, na drugom je Vojvodina, Južna i Istočna Srbija na trećem, a na četvrtom je Šumadija i Zapadna Srbija. Ovi rezultati su u saglasnosti sa pokazateljima koje smo prethodno demonstrirali.

Poslovni rezultat javnih preduzeća po regionima

Poslovni rezultat javnih preduzeća po sektorima

Po sektorima posmatrano vidi se da je sektor proizvodnje i distribucije električne energije daleko ispred svih drugih sektora, a da ostale aktivnosti ostvaruju negativan rezultat u poslovnim operacijama.

Neto rezultat. Neto rezultat je saldirani efekt uspeha u pojedinim segmentima: segmentu poslovnih operacija, segmentu finansijskih operacija i segmentu ostalih operacija. To je razlog da ovaj rezultat može biti veći ili manji od neto rezultata u poslovnim operacijama.

Regionalni aspekt neto rezultata javnih preduzeća ukazuje na najveće efekte koji se ostvaruju u regionu Vojvodina, sledi Beograd, a potom Južna i Istočna Srbija, pa Region Kosova i Metohije i na kraju Šumadija i Zapadna Srbija. je negativan.

Neto rezultat javnih preduzeća po regionima

Neto rezultat javnih preduzeća po sektorima

Po sektorima, neto rezultat javnih preduzeća ukazuje na dominaciju sektora Proizvodnje i distribucije elektro energije, potom se nižu: Trgovina, Saobraćaj, Vodosnabdevanje i Poljoprivreda. Ostali sektori imaju negativan neto rezultat.

III SINTETIČKI POGLED NA JAVNA PREDUZEĆA SRBIJE 2017

Struktura kapitala

Pretpostavka koja svaki ekonomski entitet čini održivim je održiva struktura kapitala. Reč je o pitanju strukturisanja investiranog kapitala, iskazanog kao imovina u bilansu stanja, s jedne strane, i izvora finansiranja s druge.

Na osnovu podataka iz tabele koju smo konstruisali prema izveštaju APR i privrednim društvima za 2017. godinu, proizilazi:

- Deficitaran kapital. Sopstveni kapital javnih preduzeća ne pokriva stalnu imovinu. U ovakvom slučaju obavezna posledica je gubitak sposobnosti da se finansira normalni tok operisanja. Iz toga sledi i
- Nedostatak sopstvenog obrtnog fonda. Ovo je klasična pretpostavka za teškoće u finansiranju, odnosno za nesposobnost normalnog izmirivanja obaveza.
- Relativno visok iznos kreditnih obaveza. Ovo po sebi ne mora biti izvor teškoća, ali s obzirom na prethodne dve konstatacije ovo samo povećava teškoće.

Tabela 1: Bilans stanja javnih preduzeća Srbije

Imovina	2016	2017	Kapital i obaveze	2016	2017
Stalna	2.265.045.302	2.298.028.044	Kapital	1.749.731.095	1.751.089.890
Obrtna	329.538.280	304.019.638	Dugoročne	286.397.647	251.904.013
Odlož por. sred.	1.211.030	1.252.080	Kratkoročne	581.156.420	600.476.236
Upis neupl. kapite	55.018	22.333	Odlož por. ob.	90.055.849	96.648.264
			Gubitak i/k	111.491.381	96.796.298
Imovina	2.595.849.630	2.603.322.095	Kapital i obav	2.595.849.630	2.603.322.095

Upoređenjem stanja u dve sukcesivne godine može se doći do novih konstatacija. A one govore:

- Stalna imovina je uvećana, što je postignuto investiranjem sopstvenog kapitala i uvećanjem obaveza.
- Obrtna imovina je umanjena što implicira dalje pogoršanje finansijske situacije i poziva na pozornost.
- Dugoročne obaveze su umanjene, što deluje povoljno. Međutim, kratkoročne obaveze su uvećane, s tim da je to uvećanje oko 40% mase u kojoj su smanjene dugoročne obaveze.

Sumarni pogled na finansijsku konstituciju javnih preduzeća Srbije iskazane u njihovim finansijskim izveštajima ne ukazuje na optimizam, odnosno ne može se izvesti zaključak o nekom značajnom poboljšanju.

Poslovna uspešnost

Izveštaj o rezultatu poslovanja javnih preduzeća u Srbiji za 2017, predstavljeni u narednoj tabeli ukazuju na neka stanja i neke promene u uspešnosti poslovanja ovih preduzeća. Primarna pažnja u ovim analizama posvećuje se poslovnim operacijama, što znači poslovnim prihodima i poslovnim rashodima, te njihovim efektima u vidu dobitka ili gubitka. Za poslovne prihode, iz priložene tabele može se zaključiti.

- *Rast poslovnih prihoda.* Poslovni prihodi su uvećani za 8,5%, što može biti rezultat mnogih uticaja, a ovde je njihov ukupni efekat.
- *Mnogo veći rast rashoda.* Međutim, troškovi u poslovnim operacijama su skoro duplo brže rasli (15%) u odnosu na rast poslovnih prihoda.

- *Smanjenje poslovnog dobitka.* Rezultat takvog odnosa u kretanju je udar na dobitak. Ovaj je u prethodnoj (2016) godini iznosio duplo više nego u ovoj – 2017. godini.

Sve ostale komponente ukupnog uspeha su korekcija uspeha u poslovnim operacijama. Iako korektivne, one mogu značajno pomeriti ukupni rezultat u odnosu na poslovni. U te korekcije sa odgovarajućim operacijama spadaju:

- Dobitak od finansiranja. Pošto su u prethodnoj godini iskazala gubitak u finansijskim operacijama, javna preduzeća su ove godine okrenula situaciju i iskazala značajne dobitke od finansiranja. Ovo treba primetiti kao značajnu pojavu.
- Neto efekti od usklađivanja vrednosti dugoročne imovine su negativni, tako da potiru pozitivne efekte finansiranja.
- Neto finansijski efekti ostalih operacija su takođe negativni, s tim da je ta negativa četvrtina one iskazane u prethodnoj godini.
- Neto efekti obustavljenih poslovanja nisu tako značajni, ali su negativni.

Konačno, javna preduzeća su iskazala neto dobitak u ukupnom poslovanju u 2017. godini. To je zbirni efekat, mnoga preduzeća imaju i dalje gubitke, i to značajne.

Tabela 2: Bilans uspeha javnih preduzeća Srbije

u 000 RSD					
Pozicije	2016	2017	promene	%	Smer
Poslovni prihodi	570.573.363	618.890.149	48.316.786	8,47%	↗
Posloni rashodi	507.203.818	582.038.956	74.835.138	14,75%	↗
Poslovni dobitak	63.369.545	36.851.193	-26.518.352	-41,85%	↘
Finansijski prihodi	19.074.860	43.916.427	24.841.567	130,23%	↗
Finansijski rashodi	26.845.493	18.871.941	-7.973.552	-29,70%	↘
Dobitak finansiranja	-7.770.633	25.044.486	32.815.119	-422,30%	↗
Prihodi usklađivanja vrednosti	19.571.563	10.047.754	-9.523.809	-48,66%	↘
Rashodi i usklađivanja vrednosti	38.460.050	35.489.024	-2.971.026	-7,72%	↘
Efekti usklađivanja	-18.888.487	-25.441.270	-6.552.783	34,69%	↘
Ostali prihodi	27.764.838	11.900.046	-15.864.792	-57,14%	↘
Ostali rashodi	40.246.319	15.242.832	-25.003.487	-62,13%	↘
Neto efekat ostalih operacija	-12.481.481	-3.342.786	9.138.695	-73,22%	↗
Dobitak iz redovnog poslovanja	24.228.944	33.111.623	8.882.679	36,66%	↗
Dobit obustavljenih poslovanja	131.034	414.620	283.586	216,42%	↗
Gubitak obustavljenih poslovanja	459.509	554.249	94.740	20,62%	↗
Neto efekti posli koje se obustavlja	-328.475	-139.629	188.846	-57,49%	↗
Dobitak pre oporezivanja	23.900.469	32.971.994	9.071.525	37,96%	↗
Porez na dobitak	9.475.676	3.943.367	-5.532.309	-58,38%	↘
Neto dobitak	14.424.793	29.028.627	14.603.834	101,24%	↗

Izvor: APR, Godišnji finansijski izveštaji 2017.

Efektivnost javnih preduzeća

Efektivnost ovde posmatramo s dve kritično važne tačke gledišta. Prvo, kroz profit koji se ostvaruje po jedinici prihoda, i drugo kroz prinos na kapital, koji govori o tome koliko profita odbacuje po jedinici kapitala.

Profitna margina. Profitna margina, uzeta kao odnos poslovnog dobitka prema poslovnim prihodima, je u 2017 godini značajno opala, sa 11,11% na 5,95%. To je posledica značajnog povećanja poslovnih rashoda. Mera povećanja ovog značajnog pokazatelja je uvećanje poslovnih prihoda ili umanjeње poslovnih rashoda.

Kao alternativni način merenja profitne margine uzima se odnos neto dobitka prema poslovnim prihodima. Ovaj pokazatelj govori da je u 2017. godini profitna margina iznosila 4,69%, dok je u prethodnoj godini bila neznatno veća – 4,72%. Uzrok ovome je što su kod ostalih, izvan poslovnih, pozicija uspeha rezultati bili bolji u prethodnoj nego u ovoj godini. Primetno je da je u prethodnoj godini bilo gubitka u finansiranju dok je u ovoj godini ostvaren značajan pozitivan rezultat. Isto tako, negativni neto efekti ostvareni u ostalim operacijama su bili prilično visoki u prethodnoj godini, mada su i u ovoj negativni ali na mnogo nižem nivou

Prinos na kapital. Definitivni arbitar efektnosti poslovanja je pokazatelj prinosa na angažovani kapital. Ovakav status ovog pokazatelja bazira se na činjenici predstave da je svaka jedinica kapitala pretendent na prinose. Moguće su mnoge varijacije u merenju prinosa na kapital, što ovde nećemo razglabati. Dva su iskaza prinosa na kapital koji se upotrebljavaju u merenju uspešnosti angažmana kapitala. Jedan je dobitak u odnosu na ukupni angažovani kapital a drugi u odnosu na vlasnički kapital.

Prinos na angažovani kapital meren odnosom neto dobitka prema ukupnom angažovanom kapitalu u 2017. godini je 1,12%, dok je u prethodnoj iznosio 1,04%. Dakle, u celini se kapital u javnim preduzećima u Srbiji oplodi sa jedva preko jedan procenat.

Neto dobitak stavljen u odnos prema neto, odnosno sopstvenom kapitalu u javnim preduzećima u Srbiji je u 2017. godini bio veći nego u 2016. Procenat oplodnje kapitala meren na ovaj način je veći od procenta meren na prethodni način, iz prostog razloga što je ovde imenilac manji, odnosno manji je neto od bruto kapitala. Prinos na sopstveni kapital u 2017. godini je ostvaren na nivou od 1,66%, dok je u prethodnoj iznosio 1,54%.

NEKI ZAKLJUČCI

Delikatno je pitanje i statusa i operisanja i performansi javnih preduzeća. Budući deo ukupne ekonomije, ova preduzeća angažuju deo ukupnog kapitala društva i sve im se intenzivnije nameće ideja da moraju nad tim delom kapitala iskazivati performanse koje su makar blizu onima koje iskazuje privatni sektor.

- Pritisak na javna preduzeća Srbije da se reformišu i da krenu sa poboljšanjem kvaliteta svojih usluga i kvaliteta ekonomskog delovanja nije domaća invencija već deo globalnog pokreta usmerenog da se performanse javnih preduzeća podignu na zadovoljavajući nivo.
- Budući pod dugogodišnjim pritiscima i reformskim zahtevima, javna preduzeća Srbije su počela da se menjaju. Ekonomski pokazatelji tih promena to ubedljivo pokazuju. Mere koje su tome doprinele su: likvidacija mnogih preduzeća u državnoj svojini koja su donedavno bila društvena a potom i mnoge mere restrukturisanja u svim javnim preduzećima i sve mere reformisanja.
- Daleko je da je stanje u javnim preduzećima Srbije zadovoljavajuće. Niti je njihov imidž u javnosti značajno poboljšan i pored nespornih pozitivnih promena. I dalje se smatraju neracionalnim troškadžijima, i dalje su u sta-

SERBIAN PUBLIC ENTERPRISES 2017 SUMMARY

Key words: Public enterprises, public enterprises reforms, public enterprises effectiveness.

The state of Serbia's public enterprises in 2017 is the result of many years of reform activities undertaken under the mentorship of the international community. From the state they inherited in before the collapse of the socialist system, they have been gradually transformed into much better and more responsible economic actors. But no one is satisfied with the scope of the reforms of public enterprises. The public, and especially the users of their services, are looking for more.

The subject of this paper is the consideration of important economic traits of public enterprises in Serbia, on the basis of their published financial statements for 2017. Based on the facts, this work is mainly a speech of the numbers.

tusu plena političkih partija koje preko njih namiruju svoje individualne račune šteteći javnom interesu, i dalje se kvalitet njihovih usluga smatra nezadovoljavajućim, i dalje je upravljanje ovde na vrlo niskom nivou.

- Niz je potreba za novim zahvatima u javnim preduzećima Srbije. Promene koje su izvedene su vrlo značajne ali su očekivanja još veća. Potrebno je raditi i na nivou preduzeća i na nivou osnivača. Oseća se jaka potreba za jačanjem mehanizama upravljanja, gde su slabosti zaista velike. Isto tako mora se mnogo više raditi na korporativnom upravljanju u javnim preduzećima, jer je kvalitet ovog upravljanja prepoznat kao bitan faktor unapređenja kvaliteta ekonomije javnih preduzeća.
- Potreba za intenzivnijim investiranjima u infrastrukturu, nad kojom operišu javna preduzeća, je izražena, jasno sagleđana i već se prave planovi kako da se obezbede sredstva za finansiranje obnavljanja i osavremenjavanja.
- Sva ispitivanja kvaliteta finansijske pozicije i uspešnosti javnih preduzeća Srbije ukazuju da je reč o vrlo slaboj finansijskoj konstytuciji i nezadovoljavajućim finansijskim performansama.

LITERATURA

1. APR, Rezultati poslovanja javnih preduzeća u 2017. godini, Beograd, 2018.
2. Fiskalni Savet Srbije, Fiskalna kretanja 2017 i preporuke za 2018 - <http://www.fiskalnisavet.rs/doc/ocene-i-misljenja/2017Fiskalna%20kretanja%20u%202017.%20godini%20i%20preporuke%20za%202018.%20godinu.pdf>
3. Milojević, M., Sređivanje imovine u javnoj svojini, REVIZOR Vol 20 No 78/2017
4. Svetska banka, Strategija restrukturisanja javnih komunalnih preduzeća u Srbiji, 2009.
5. Verheijen, T., Countrymanager Svetske bane za Srbiju - www.worldbank.org/en/news/opinion/2016/02/29/serbia-settling-internal-accounts-in-public-sector
6. WorldBank, CorporateGovernanceofStateOwnedEnterprises, A Toolkit - <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/20390>